

O'ZBEK MILLIY MUSIQASINING TARIXIY ILDIZLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Maxamatova Marjona Azamatjonovna

Farg'ona Davlat Universiteti talabasi

Sobirova Zilola Sayyodjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada o'zbek musiqasining tarixi, tub ildizlari, o'zbek san'atining rivojlanishi, tarixi, rivojlanish omillari, an'anaviy musiqaning rivojlanish bosqichlari, o'zbek musiqasining rivojlanishida katta xissa qo'shgan musiqshunoslar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: san'at, madaniyat, badiiy tafakkur, did, estetika, ziyraklik, kayfiyat, jo'rsozlik, yakkaxon.,

ABSTRACT: This article talks about the history of Uzbek music, its roots, development of Uzbek art, history, development factors, stages of development of traditional music, musicologists who made a great contribution to the development of Uzbek music.

Key words: art, culture, artistic thinking, taste, aesthetics, intelligence, mood, accompaniment, solo.

Insoniyat madaniyatining boshqa sohalarida bo'lganidek, musiqada ham uning tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o'rganish va tahlil qilish jarayonida muhim xususiyatlar va qonuniyatlar yorqin namoyon bo'ladi. O'zbek musiqa san'atining ildizlari qadim zamonlarga borib taqaladi. Qadimgi madaniyatning ko'pdan ko'p obidalar, buyuk o'zbek mutafakkirlari, shoiri, yozuvchilari o'zining boy adabiy merosi bilan guvohlik beradi. Madaniyat – insoniyat badiiy tafakkurining mujassamlangan ko'rinishi hisoblanadi. Badiiy tafakkur o'z navbatida did, ziyraklik, nafosat, estetika, musiqa kabi tuyg'ular majmuasidir. Ma'lumki, san'at insonga ta'sir ko'rsatuvchi ulkan kuchga ega. Shu sababli barcha zamon va xalqlarning atoqli pedagog-tarbiyachilari yosh avlodga tarbiya va ta'lim berish tizimiga madaniyatli va ma'lumotli shaxsni shakllantirish uchun zarur bo'lgan barcha fanlar qatori san'atning ham teng huquq bilan kiritilishiga intilganlar. Ideologiya formasi, madaniyatning qudratli quroli, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash va ma'rifatli qilish vositasi bo'lgan musiqa san'atning muhim turlaridan biridir. Musiqa, adabiyot, falsafa, etika bilan xilma-xil va murakkab tarzda bog'langan bo'lib, u yosh avlodni ma'naviy barkamollikka yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Respublika musiqa madaniyati tarixiga musiqashunos olimlar Y.Y.Romanovskaya, N.N.Mironov, B.A.Uspenskiy, T.S. Vizgo, Y.Rajabiy, F.Karomatov Ya.Pekker, S.Veksler va boshqalar katta hissa qo'shganlar. Bu iste'dodli musiqashunos olimlar ilmiy ish bilan birga xalq ijodini propaganda qilish, musiqa kadrlarini tarbiyalash, respublikaning musiqa o'quv muassasalari uchun dastlabki o'quv qo'llanmalar yaratish bo'yicha ko'plab ishlar olib borganlar.¹ XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib, o'zbek musiqa madaniyati turli xil xalq qo'shiqchilik ijodi, rivojlangan milliy professional musiqa, boy musiqa asboblariidan tashkil topadi. Bu xalq qo'shiqchilik ijodining, professional musiqachilar san'atining gurrakab rivojlanishi bilangina emas, balki ijtimoiy va madaniy hayotdagi jiddiy o'zgarishlar bilan xarakterlanadi.

¹ Mamajonov A. "O'zbek musiqa madaniyati: an'ana va zamonaviylik". "Yangi asr avlodi" nashriyoti 2012.

O'zbek milliy musiqasi – o'zbek xalqining asrlar davomida shakllangan, boy madaniy merosidir. Bu musiqa xalq hayoti, urf-odatlar, marosimlari, diniy e'tiqodlari va tarixiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq. U qadim zamonlardan boshlab xalq og'zaki ijodi, bastakorlik san'ati, ashula va cholg'u an'analari orqali rivojlanib kelgan. O'zbek milliy musiqasining rivojlanishi quyidagi bosqichlarga bo'linadi.

1. Birinchi bosqich: O'zbek musiqasi ildizlari qadimgi Turkiston, So'g'diyona, Baxtriya, Xorazm va Marg'iyona madaniyatlariga borib taqaladi. Arxeologik topilmalar, qadimiy suratlar va yozma manbalarda o'zbek ajdodlari turli musiqa asboblari – doira, nay, chang, dutor, karnay-surnaydan foydalanganlari tasdiqlanadi. Zardushtiylik, buddaviylik, islom kabi dinlar davrida ham musiqa turli shakllarda rivojlangan.

2. O'rta asrlarda (IX–XV asrlar): O'rta asrlarda O'rta Osiyoning madaniy markazlarida musiqa san'ati yuksak darajada rivojlandi. Bu davrda: Al-Farobiy, Ibn Sino, Safiyuddin Urmaviy kabi allomalar musiqa nazariyasini ilmiy asoslab, maqom ilmi haqida asarlar yozdilar. Shashmaqom san'ati vujudga keldi – bu o'zbek va tojik xalqlarining mumtoz musiqiy merosidir. Buxoro, Xorazm, Farg'ona-Toshkent maktablari shakllandi. Navoiy davrida adabiyot va musiqaning uzviy bog'liqligi kuchaydi – g'azal janrida yaratilgan she'rlar ko'p hollarda kuyga solinar edi.

3. Yangi davr (XIX – XX asr boshlarida):

Bu davrda Muhammad²jon Mirzayev, Shorahim Shayxov, Komiljon Otaniyozov, To'ychi hofiz kabi hofiz va sozandalar ijodi orqali milliy musiqa keng yoyildi. Ashula janrlari (terma, lapar, yalla, qo'shiq) xalq orasida mashhur bo'ldi. An'anaviy cholg'ular – dutor, rubob, chang, g'ijjak, doira asosiy musiqa asboblari sifatida rivojlandi.

4. Sovet davrida (XX asr):

O'zbek milliy musiqasi professional darajaga ko'tarildi, musiqa maktablari, konservatoriyalar, teatrlar tashkil etildi, Mukarrama Turg'unboyeva, Yunus Rajabiy, Nabi Xazratqulov kabi musiqashunoslar va san'atkorlar an'anaviy musiqani asrab-avaylab, uni sahna san'atiga olib chiqdi, shashmaqom ilk bor nota yozuviga tushirildi va radio, fonograflar orqali keng tarqaldi.

5. Mustaqillik davri va hozirgi zamon:

Mustaqillikdan so'ng, milliy qadriyatlar, jumladan, milliy musiqa ham tiklandi va rivojlantirildi, bundan tashqari milliy cholg'u asboblari ansambllari, folklor jamoalari tashkil etildi, O'zbekistonda xalqaro musiqa festivallari – “Sharq taronalari”, “Maqom san'ati” festivali o'tkazilmoqda va musiqa san'ati bilan bog'liq oliy o'quv yurtlari, ijodiy uyushmalar faoliyat ko'rsatmoqda.³

O'zbek milliy musiqasi — bebaho madaniy merosimiz. O'zbek milliy musiqasi xalqimizning asrlar davomida shakllangan boy tarixiy, madaniy va estetik tafakkurining ifodasidir. Bu musiqiy meros xalq hayoti, urf-odatlar, e'tiqodi va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan. Unda qadimiy va o'ziga xos kuyohang tizimi, musiqiy ifoda uslublari, xalq ijodkorligi, professional ijrochilik an'analari mujassamdir. O'zbek musiqa san'ati ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: xalq og'zaki an'anaviy musiqasi va professional cholg'u hamda vokal musiqasi. Xalq musiqasi og'zaki tarzda avloddan avlodga o'tib kelgan bo'lsa,

² Yunus Rajabiy. “O'zbek xalq musiqasi merosi”. “G'ofur G'ulom” nomidagi “Adabiyot va san'at” nashriyoti 1975.

³ Karimov I.A. “Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch”. Ma'naviyat “2008.

professional musiqiy meros esa Navoiy, Bobur kabi buyuk siymolar davrida shakllanib, maqom san'ati orqali yuksak taraqqiy topdi.⁴ Shashmaqom, Farg'ona-Toshkent va Xorazm maqomlari ushbu yo'nalishning eng yuksak namunasidir. Musiqa asboblari — dutor, rubob, chang, nay, tanbur, g'ijjak va doira kabi cholg'ular milliy ohanglarimizni ijro etishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Ularning har biri o'ziga xos tembr va ifoda imkoniyatlariga ega bo'lib, o'zbek kuylarining boyligini ochib beradi. Bu esa albatta o'zbek milliy musiqamizning husniga husn qo'shadi desak, mubolag'a bo'lmaydi.⁵

Bugungi kunda mustaqil O'zbekiston sharoitida milliy musiqaga bo'lgan e'tibor tobora ortmoqda. Musiqa maktablari, kollej va oliy o'quv yurtlarida xalq musiqasi asoslarini chuqur o'rgatish yo'lga qo'yilgan. Shuningdek, san'atkorlarimiz xalqaro maydonlarda o'zbek musiqasining betakrorligi va jozibasini namoyon etmoqdalar. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'zbek milliy musiqasi nafaqat madaniy meros, balki xalqning milliy o'zligini ifodalovchi, tarbiyaviy ahamiyatga ega, yuksak estetik qadriyatlar manbaidir. Uni asrash, o'rganish va kelajak avlodga yetkazish bizning muqaddas burchimizdir. Zero, musiqamizda xalq qalbining harorati, ruhining go'zalligi va tarixining nafasi jo bo'lgan.

Xulosa:

O'zbek milliy musiqasi asrlar davomida xalqning madaniy-ma'naviy taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib kelgan. Uning shakllanishida og'zaki ijod namunalaridan tortib, maqom san'atining nazariy asoslarigacha chuqur tarixiy asoslar mavjud. Milliy cholg'u asboblari, kuy va ashulalar, xalq ijodkorligi orqali namoyon bo'ladigan bu san'at turi o'zining badiiy yetukligi va estetik qudrati bilan ajralib turadi. Bugungi kunda esa bu boy merosni o'rganish, targ'ib qilish va asrab-avaylash dolzarb masalalardan biri sanaladi. O'zbek milliy musiqasi — bu yurakni larzaga soladigan kuylar, quvonch va g'amni birdek ifoda etuvchi ohanglar, xalqimizning bebaho boyligi. U nafaqat san'at, balki ajdodlarimizning hayoti, dardi, orzusi, mehr-muhabbatidir. Shu bois, uni sevisht, tinglash, o'rganish — biz uchun nafaqat zavq, balki milliylikka sadoqatdir, yosh avlodni vatanparvarlik, estetik did, va madaniy ong ruhida tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu musiqada ajdodlarimizning donishmandligi, go'zallikka muhabbati va ruhiy kuchi aks etgan. Shunday ekan, bu bebaho san'atni asrash, uni kelajak avlodlarga yetkazish har bir vatandoshning burchi hisoblanadi. Milliy musiqa o'zining qadimiy ildizlari va boy merosi bilan xalqimizning madaniy tarixida beqiyos o'rin egallaydi. Asrlar davomida shakllangan kuy va maqomlar, xalqning musiqiy didini, ruhiy olamini va estetik qarashlarini ifodalaydi. Ushbu musiqiy meros nafaqat o'zbek xalqining, balki butun insoniyatning umumiy madaniy boyligidir. Globalizatsiya davrida ko'plab milliy qadriyatlar yo'qolib borayotgan bir paytda, o'zbek milliy musiqasi o'zining betakrorligi, jozibasi va chuqur mazmuni bilan xalqimizni o'z ildizlariga bog'lab turadi. Bugungi yoshlar orasida milliy kuy va cholg'u san'atiga bo'lgan qiziqishning ortib borayotgani quvonarli hol bo'lib, bu musiqiy merosning abadiyligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Karimov. I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". Ma'naviyat 2008.
2. Yunus Rajabiy. "O'zbek xalq musiqasi merosi". "G'afur G'ulom" nomidagi "Adabiyot va san'at" nashriyoti 1975.

⁴ Mirzayev A. "O'zbek professional musiqa san'ati taraqqiyoti". "Fan" nashriyoti 2007

⁵ Qosimov R. "O'zbek xalq cholg'u asboblari". O'Zr FA "San'at " nashriyoti 2001

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

IYUL

ANDIJON, 2025

3. Qosimov R. "O'zbek xalq cholg'u asboblari". O'zR FA "San'at" instituti nashri 2001.
4. Tojiyev A. "Sharq musiqa nazariyasi asoslari". O'zR FA 1999.
5. Mirzayev A. "O'zbek professional musiqa san'ati taraqqiyoti". "Fan" nashriyoti 2007.
6. Mamajonov A. "O'zbek musiqa madaniyati: an'ana va zamonaviylik". "Yangi asr avlodi" nashriyoti 2012.
7. Komilov N. "Ma'naviyat asoslari". "Sharq" nashriyoti 2002.
8. Zokirova S. "Musiqa nazariyasi asoslari". Oliy o'quv yurti darsligi 2015.